

İSİM VE SIFAT TAMLAMALARINDAKİ BOZULMALAR ÜZERİNE

Doç. Dr. Mehmet ÖZMEN

1. Bir dilin üzerindeki yabancı etkiler, ses, kelime, ek ve söz dizimi olmak üzere dört alanda kendisini göstermektedir. Bu dört alanda ise ilk etkilenmeler kelimedede başlamakta, arkasından ses, ek ve söz dizimindeki etkilenmeler gelmektedir.

Alıntı kelimeler, kelime türleri açısından değerlendirildiğinde, giriş önceliği isimlerdedir. İsimlerin arkasından ise, yabancı etkinin derecesine göre sırasıyla, sıfatlar, zarflar, ünlemler, bağlaçlar, edatlar, zamirler ve fiiller gelmektedir. Kesin bir ölçü olmamakla birlikte, isimler, sıfatlar ve zarflar olağan etkileşim sınırlarında bulunurken, bağlaçlar, edatlar, zamirler ve fiiller, aşama aşama, yabancı etkinin derecesini göstermektedir. Türkçe, yabancı baskının bazı derecelerini, Osmanlıca döneminde yaşamıştır. Türkçeye, Arapçadan ve Farsçadan, isimler, sıfatlar, zarflar, bağlaçlar, ünlemler ve edatlar girmiştir. Zamir örnekleri genel kullanıma girmemiş, ancak münferit olarak bazı ifadelerde yer almış, fiiller ise kullanılmamıştır.

Ses alanındaki etkilenme, bazı seslerin çıkış yerlerinin değişmesi ve ses uyumunun bozulması şeklinde kendisini göstermektedir. Seslerdeki çıkış yeri değişmeleri ile ünlü uyumundaki bozulmaları, bazı ağızlarda ve lehçelerde görmek mümkündür. Bunların yanında, Arapça ve Farsça kelimeler aracılığı ile dile giren sesler, yazı dilinde alıntı kelimelerin yazımında kullanılmış; ancak, Türkçeye mal olmamıştır.

Ek alımı, kelime alımında doyuma ulaştıktan, alıntı kelimelerle giren ekler kanıksandıktan ve iyice benimsendikten sonra kendisini göstermektedir. Osmanlıca döneminde, Arapça ve Farsçadan alınan ekler, kendi dillerinden alınan kelimelerle birlikte kullanılmıştır. *Varıdat*, *gidişat* gibi alıntı ek alan Türkçe kelimelerin sayısı ise pek fazla olmamıştır.

Etkileşimin, dördüncü alanı söz dizimidir. Türk söz dizimindeki yabancı etkiyi, çeviriler aracılığıyla ilkin Uygur döneminde görüyoruz (Tekin, 1966, 35-63; 1976, 173-186); ancak, Türkçe üzerindeki asıl yabancı etki, Türkler, İslâm dünyasına girdikten sonra olmuştur. Bu dönemde, Türkçe, cümlede Farsçanın, kelime gruplarında ise, hem Arapçanın hem Farsçanın etkisinde kalmıştır. Arapça ve Farsça isim ve sıfat tamlamaları, Türkçede en geniş şekliyle kullanılırken, hâlâ kullanılan Farsça kökenli ki'li cümleler Türkçeye gelip yerleşmiştir. Bunların dışında etkileşim olup olmadığını, Arapça ve Farsça söyleyişlerin Türkçeye aktarılıp aktarılmadığını belirlemek ise son derecede titiz ve uzun

**Türk Dili*, S.: 586, Ekim 2000, s. 354-363.

soluklu çalışmaları gerektirir. Bunun için, Türkçedeki ifade biçimlerinin tarihi gelişimini bilmek, yine bu ifade biçimlerinin Arapça veya Farsçada bulunup bulunmadığını belirlemek, eğer varsa, Türkçedekilerin doğal gelişmeyle mi, yoksa etkileşimle mi meydana geldiğini tespit etmek gerekir. Bunun için elbette çeviri tarihini bilmek, mümkünse çevirilerle asıllarını karşılaştırmak da gerekir.

Şüphesiz ki bu tür etkileşimleri, en iyi bilenler, etkileşim sürecini yaşayanlardır. “çay almak”, “banyo almak”, “aman tanrım”, “artı”, “vaov” kelimelerinin Türkçeye, etkileşim yoluyla batı dillerinden geldiğini biz biliyoruz; ancak, bunlar bugün tespit edilmezse, yüz yıl sonraki kuşaklar, bu ifadelerin, batı dillerinden tercüme yoluyla mı yoksa Türkçenin doğal gelişimiyle mi ortaya çıktığını belirlemede, güçlük çekeceklerdir. Nitekim, bugün, orta yaşın üzerindeki kuşaklar, bu ifadelerin çeviri olduğunu bilirken yaşı otuz veya kırkın altında olanlar bu ifadeleri, sanki Türkçenin doğal akışı içinde oluşmuş ifadeler gibi algılamaktadırlar.

Türkçe, İslâm dünyasıyla temastan sonra nasıl Arapça ve Farsçanın etkisine girdiyse, Tanzimat’tan beri de batı dillerinin, ağırlıklı olarak da önce Fransızcanın sonra da İngilizcenin etkisi altına girmiştir. Diğer batı dilleriyle olan etkileşim ise olağan etkileşim sınırlarını geçmemiştir.

Batı dillerinden gelen etkileşim, tıpkı İslâmî dönemdeki gibi, kelime düzeyini aşmış, ek alma ve söz dizimini etkileme düzeyine ulaşmıştır. Şu anda kelime ve ek alma süreciyle söz diziminden etkilenme aşamasını birlikte yaşamaktayız. Batı dillerinden, önce isimler ve sıfatlar alındı, sonra sıra zarflara, ünlemlere geldi. Şimdilik, isim, sıfat, zarf ve ünlem aşamasındayız. Etkilenmenin zamir ve fiil aşamasına gelineceğini sanmıyorum; ancak, bağlaç ve edat aşamalarının kapıda olduğunu söylemek kâhinlik olmasa gerek. Üç beş yıldır, ortaklıkları gösteren yazışmalarda ve özellikle evlenme ve nikâh davetiyelerinde, yazı dilindeki kullanılışıyla çok sık görmeye başladığımız İngilizce & “and” bunun habercisi olarak görülmektedir. Türkçe görülmekle birlikte, son yıllarda dilimize yerleşen “artı”nın İngilizce “plus”ın çevirisi olduğunu da biliyoruz.

Batı dillerinden alınan ekler ise şimdilik, *+masyon*, *+kolik* ve *+matik*’le sınırlı görünmekle birlikte, bu eklerle veya ekleşmiş unsurlarla kurulmuş kelimeler, ister argoda, ister mizahta, şakada veya günlük konuşma dilinde olsun, Türkçeye girmiş bulunmaktadır.

Batı dillerinden, kelime ve ek alanında olduğu gibi, söz dizimindeki etkilenmeler de kendisini göstermiştir. Bunun örneklerini hem cümlede hem de kelime gruplarında görmekteyiz.

2. Türkçede, kelime grubu alanındaki etkilenmelerin ilk kurbanları her zaman isim ve sıfat tamlamaları olmuştur. Bunu İslâmî dönemde de, batı etkisinde de görüyoruz. Batı dillerinin isim ve sıfat tamlamaları üzerindeki etkileri, ellili

yıllardan sonra hızla artmış, günümüzde ise neredeyse, içinden çıkılmaz bir hâl almıştır. Şimdi, bütün dikkatimize, bütün titizliğimize ve uyarılarımıza rağmen, Arapça ve Farsça etkisindeki sürecin aynısını, batı dilleriyle olan etkileşimde de yaşıyoruz. Dileğimiz, batıdan gelen etkileşimi de, Türkçenin ana dokusuna fazla zarar vermeden en az tahribatla atlatabilmek. İsim ve sıfat tamlamalarını batı dillerinin etkisi açısından değerlendirdiğimizde, etkilenme önceliğinin isim tamlamalarında olduğunu görüyoruz; zira, batı dillerinin ne isim tamlamalarındaki iyeliğe ne de ilgi durumu ekine tahammülleri vardır. Yine, Türkçede sıra sayı sıfatlarıyla kurulan sıfat tamlaması ile batı dillerinin sıfat tamlaması mantığı her zaman uyuşmamaktadır. Üzerinde duracağımız bozulmalardaki tek etkenin batı dilleri olmadığını düşünenler de olabilir. Nitekim bunu gösteren örneklerle de rastlanabilmektedir; ancak, bunlar, dilin kendi mantığı içinde gelişen değişimlerin sınırlarını hiçbir zaman aşmamıştır. İsim ve sıfat tamlamalarındaki köklü bozulmalar, batı dillerinin etkisine ve baskısına paralel olarak gelişmiş, batı kaynaklı kelimelerin girişlerinin yoğunlaşmasıyla birlikte, isim ve sıfat tamlamalarındaki bozulmalar da yaygınlaşmış ve artmıştır. Çalışmamızda, bu bozulmalarla ilgili olarak verdiğimiz örneklerin Türkçe kurallara uygun karşılıklarını, köşeli parantez içinde verdik.

2.1. *İsim Tamlamalarındaki Bozulmalar*

İsim tamlamalarındaki bozulmalar, kendisini belirtisiz isim tamlamalarında göstermektedir. Belirtili isim tamlamalarının yapısı, ilgi durumu eki dolayısıyla zaten batı dilleriyle uyuşacak durumda değildir. Üstelik belirtili isim tamlamalarındaki yapı ve kurallar, belirtisiz isim tamlamalarındaki kurallara oranla daha sıkı ve güçlüdür. Belirtisiz isim tamlamalarındaki değişiklik, etkilenmenin başından itibaren, iyelik ekinin düşürülmesi veya iyelik eki düşürüldükten sonra tamlananla tamlayanın yer değiştirmesi biçiminde kendisini göstermiştir.

2.1.1. *Tamlayanla tamlananın yer değiştirmesi:* Bu tür kullanımlarda, belirtisiz isim tamlamalarındaki tamlayanla tamlanan yer değiştirmekte ve iyelik eki düşürülmektedir; ayrıca, bazı durumlarda çokluk biçiminde olan tamlananlar, tamlayanla yer değiştirdiğinde teklik olmaktadır:

Transfer 99 [99 Transferleri] (Halit Deringör, *Cumhuriyet*, 05.06.1999, 16.s.); *Grup Gündoğarken* [Gündoğarken Grubu] (*Cumhuriyet*, 05.06.1999, 12.s.); *Radyo ODTÜ* [ODTÜ Radyosu] (*Cumhuriyet*, 05.06.1999, 15.s.); *Haber 18* [18 Haberleri] (TRT 1); *Otel Dedeman* [Dedeman Oteli]; *Hepatit-B* [B Hepatiti]; *Akademi İstanbul* [İstanbul Akademisi]; *Grup Ayna* [Ayna Grubu], *Gazete Pazar* [Pazar Gazetesi].

2.1.2. *İyelik ekinin düşürülmesi:*

Bu tür tamlamaların en belirgin özelliği, tamlananın sonunda bulunan iyelik ekinin düşürülmesidir. Değişik etkenler yüzünden, bu tür tamlamaların tespiti,

ters çevrilmiş tamlamalara oranla daha güç ve daha zordur.

İyelik eklerinin düşürülmesinin ilk örneklerini bazı yer adlarında görürüz: *Topkapı* (< Top kapısı), *Kadıköy* (< Kadı köyü), *Fenerbahçe* (<Fener bahçesi), *Edirnekapı* (<Edirne kapısı), *Mardinkapı* (<Mardin kapısı), *Değirmendere* (< Değirmen deresi). Bu örneklerdeki iyelik düşmesinin, yabancı etkiden mi, yoksa dilin kuralları içinde işleyen bir düşümden mi kaynaklandığını kestirmek oldukça güçtür. Bazılarında yabancı etkinin olduğu düşünülse bile, *Değirmendere* gibi Anadolu'nun pek çok yerinde görülen bir biçim için yabancı etkiden söz etmek mümkün değildir. Yer adlarında görülen bu değişikliklerin bazılarında düşüm, bazılarında ise, yabancı etkilenmeler olabilir; ancak, iyeliksiz tamlamaların ilk örnekleri arasında yer alan yemek adlarındaki iyeliksiz kullanımlarda, yabancı etki açıktır. Lokantalarda, yabancıları taklit, onların söylediği gibi söyleme veya onların anlayabileceği dilden yemek listesi hazırlama eğilimi, ayrıca konuşma dilindeki düşüm eğilimi, *şiş kebab*, *Adana kebab*, *tas kebab*, *kabak dolma* biçimindeki söyleyişlerin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Eski biçimleri hatırlayan nesiller artık yaşamadıkları için, *Topkapı* ile *Top kapısı*, *Kadıköy* ile *Kadı köyü*, *Fenerbahçe* ile *Fener bahçesi*, *Edirnekapı* ile *Edirne kapısı*, *Mardinkapı* ile *Mardin kapısı* söyleyişleri arasında, fazla bir ilişki kalmamıştır. Buna karşılık, hem asıllarını kullananlar hem de hatırlayanlar hâlâ bulunduğu için, yemek adlarındaki, *şiş kebab* / *şiş kebabi*, *Adana kebab* / *Adana kebabi*, *tas kebab* / *tas kebabi*, *yaprak sarma* / *yaprak sarması* ikili söyleyişleri yadırganmaz; ancak, “şiş piliç” yanında “şiş pilici” biçimi kullanılmamaktadır; zira “şiş piliç” iyelikli biçiminden dönüşmemiş, doğrudan doğruya, iyeliksiz biçimler örneksenerek türetilmiştir. Türk Dil Kurumunun *İmlâ Kılavuzu*'nda, bu kelimelerin *Adana kebabi*, *tas kebabi*, *yaprak sarması* biçimleri tercih edilmiştir. Bunlara karşılık, *şiş kebab*, *şiş köfte* iyeliksiz olarak alınmıştır. “şiş piliç”e ise yer verilmemiştir. Bütün bunlar geçiş döneminin ara biçimlerini ve ikili kullanımları göstermektedir.

Türkçede birleşik kelime türetmenin en yaygın ve en işlek yollarından biri, belirtisiz isim tamlamasıdır; ancak, bu tür birleşik kelimelerdeki iyelik düşürülmesi gittikçe yaygınlaşmaktadır. Doğal olarak, bu tür birleşik kelimeler, dile yerleştikçe, yadırganmaz olmakta, “takısız tamlama” adıyla anılan ve aslında bize göre sıfat tamlaması olan tamlamalar arasında sayılmaya başlanmaktadır. Birleşik kelime oluşturan belirtisiz isim tamlamalarındaki iyelik düşümü, yer ve yemek adlarının sınırlarını aşmış, oldukça geniş bir alana yayılmış bulunmaktadır. *Aslan asker*, *elma yanak*, *mermer masa*, *altın yüzük* tipi sıfat tamlamalarının, iki temel esasa dayandığını biliyoruz. Bunlardan biri, benzetme ilişkisi, diğeri bir nesnenin neden yapıldığını, ana maddesinin ne olduğunu gösterme. Aslında, bu iki temel kurala dayanarak, kelime grubunun, iyelik eki

düşürülmüş belirtisiz isim tamlaması olup olmadığını tespit etmek mümkündür.

İyelik eki düşürülmüş isim tamlamalarının kullanıldığı alanları ve özelliklerini şu örneklerde görmek mümkündür:

2.1.2.1. *Tür adlarında*: Tür adlarında yaygın olarak, iyelik düşürülmesine rastlanmaktadır. Bunların bir kısmı ihmal olsa bile bir kısmının artık bilerek kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu tür kullanımlar, pek çok alana yayılmış durumdadır. Artık, *kredi kartı*, *subay kartı* yerine *kredi kart*, *subay cart*; *GAP Çayı* yerine *GAP Çay*; *İş Bankası Puanı* yerine *İş Puan* örnekleri dile yerleşmiş bulunmaktadır. Yerleşen kullanım biçimleri yanında ikili söyleyişlere de rastlanmaktadır. Spiker, aynı program içinde hem *country müzik* hem de *country müziği* derken (TRT FM, 07.06.1999, saat: 17.17), bir yayım evi kataloğunda, *Kur'anikerim* mealinin boyları, *cep boy*, *küçük boy*, *hafız boy*, *orta boy*, *rahle boy*, *cami boy* olarak verilebilmektedir (*Akçağ Yayın Kataloğu*, 3. s.). Görüldüğü gibi, *cep boyu*, *hafız boyu*, *rahle boyu*, *cami boyu* isim tamlamaları, *küçük boy*, *orta boy* sıfat tamlamaları ile birlikte ve iyelik ekleri düşürülerek kullanılmıştır. Bunlar ve benzer örnekler, belirtisiz isim tamlamalarında, iyelik eklerini düşürme eğiliminin hızla yaygınlaştığını göstermektedir. Eskiden dış etkiye kapalı olan halk kesimlerinde, dil de dış etkilere kapalı idi. Bugünkü, toplumsal etkileşim sınır tanımamaktadır. Semt pazarında, pazarcı *Napolyon kirazı* yerine *Napolyon kiraz*, *acı süs biberi* yerine *acı süs biber*; mağaza sahibi veya tezgâhtar, vitrinine yine iyelikleri düşürerek, *bayan pantolon*, *erkek gömlek*, *çocuk ayakkabı*, *çocuk elbise* yazabilmektedir.

Marka adına bağlı tür adlarında da yaygın olarak iyelik düşürülmesine rastlamaktayız: *Çukurova Beyaz Peynir* [Çukurova Beyaz Peyniri], *Edirne Beyaz Peynir* [Edirne Beyaz Peyniri], *Hayat Beyaz Peynir* [Hayat Beyaz Peyniri], *Penguen Bezelye* [Penguen Bezelyesi / Bezelyeleri] *Akdeniz Yoğurt* [Akdeniz Yoğurdu].

2.1.2.2. *Kurum ve kuruluş adlarında*: *Asayiş Şube* (Star TV, 29.12.1999, saat: 07.55), *Halk Ekmek*, *Halk Yaşam*, *Balcalı Kafeterya*, *Gül Kimya*, *Adana Kurtarma*, *Balçık Ticaret-Pazarlama*, *Anadolu Hayat*, *Halk Sigorta*, *Anadolu Sigorta*, *Can Büfe*, *Toros Büfe*, *Vural Petrol*, *TRT FM*, *Hürriyet Medya Towers*, *Folk Müzik Center* (*Hürriyet*, 28.06.1999, 18425, 2/3), *İstanbul Tekstil Center* (*Hürriyet*, 28.06.1999, 18425, 2/2), *Showroom Ajans* (*Hürriyet*, 28.06.1999, 18425, 2/2), *Duygu Cafe*, *Ova Market*, *Terem Yağ*, *Adanaspor*, *Hatayspor*, *Konyaspor*, *TRT 1*, *TRT 2*, *TRT 3*, *TRT 4*.

Bu kurum ve kuruluş adlarından bazılarında düşüm olduğu görülüyor. Bu kurum ve kuruluş adlarının bazılarının sonundaki *A.Ş.*, *Ltd. Ş.*, *fabrikası*, *sana-yii*, *sigortası*, *kulübü* gibi kısımlar düşürülmüş, bunun sonucu olarak da, iyeliği düşürülmüş isim tamlaması izlenimi doğmuştur: *Halk Ekmek*, *Halk Yaşam*, *Gül*

Kimya, Adana Kurtarma, Balçık Ticaret-Pazarlama, Anadolu Hayat, Halk Sigorta, Anadolu Sigorta, Adanaspor. Bunun yanında, *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu 1./2./3./4. Kanalı'nın, TRT 1, TRT 2, TRT 3, TRT 4* biçiminde; *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu FM Radyo İstasyonu'nun* ise, *TRT FM* biçiminde kısaltılması, ilk bakışta, tamlamaların Türkçe kurallara ters olduğu izlenimini doğurmaktadır. *Hürriyet Medya Towers, Folk Müzik Center, İstanbul Tekstil Center, Showroom Ajans, Duygu Cafe, Ova Market, Terem Yağ, Toros Büfe* gibi örneklerin doğrudan doğruya iyeliksiz türetildiği, *Asayiş Şube* vb. örneklerin ise, iyelik düşürme eğilimine bağlı olarak kullanıldığı anlaşılıyor.

İyelikğin batı dillerinin etkisiyle veya ihmalle düşürülmeleri yanında, söz dizimi içinde, olağan düşüm olaylarına da tanık olabilmekteyiz. “Adana merkezde oturuyoruz.” cümlesindeki “Adana merkez”in, “Adana'nın merkezinde”den kısalma olduğu açıktır. “Adana merkez”i, tek başına aldığımızda ise, ek-fiili düşürülmüş bir isim cümlesi izlenimi doğmaktadır; ancak, servis arabasının arkasına yazılan “Adana Merkez Servis”in ve benzerlerinin bu tür düşümlerle herhangi bir ilişkisi yoktur.

2.1.2.3. Dergi, gazete ve program adlarında: Belirtisiz isim tamlamalarından oluşan dergi ve gazete adlarıyla, televizyon ve radyo program adlarında gittikçe artan bir yoğunlukla iyelik düşürülmesine rastlamaktayız. *Cumhuriyet Dergi* [Cumhuriyet Dergisi], *Cumhuriyet Bilim Teknik* [Cumhuriyet Bilim Teknik Dergisi], *Tv Magazin* [Tv Magazini], *Oto Haber* [Oto Haberleri], *Müzik Market* [Müzik Marketi] (TRT FM, 07.06.1999, saat: 17.30), *Yılan Show* [Yılan Showu], *İbo Show* [İbo Showu / İbo'nun Showu], *Ayşe Özgün Talk Show* [Ayşe Özgün Talk Showu] (Atv, 09.06.1999, saat: 10.30), *TRT Haber* [TRT Haberleri], *Atv Haber* [Atv Haberleri], *TGRT Haber* [TGRT Haberleri], *Cafe Magazin* [Cafe Magazini / Magazin Cafesi], *intihar şov* [intihar şovu] (Hürriyet, 08.07.1999, 18435, 3/4), *Sinema Haber TRT 2* [TRT 2 Sinema Haberleri], vb.

2.1.2.4. Yer ve sokak adlarında: Çok yaygın olmamakla birlikte, belirtisiz isim tamlaması biçiminde kurulmuş olan yer adlarındaki iyeliklerin düşürülmesi olayına yukarıda verdiğimiz örneklerde değinmiştik. *Topkapı, Edirnekapı, Mardinkapı, Fenerbahçe* vb. eskilerin yanına, *Karadeniz Ereğli* [Karadeniz Ereğlisi] (Hürriyet, 12.06.1999, 18 409, 12/1) örneğinde olduğu gibi, yenileri de eklenmektedir. İyelik düşürülmesi olayına belki de en geniş şekliyle sokak adlarında rastlamaktayız: *Güneşlibahçe sokak, Üzerlik sokak, Aytaç sokak, Menekşe sokak, Sadık Dülger Sokak* vb. İsim tamlaması biçiminde kurulan sokak adlarındaki bu tahrifin önüne ancak belediyelerin alacağı önlemlerle geçilebilecektir.

2.1.2.5. Terimlerde: İyelik eki düşürülmüş belirtisiz isim tamlaması biçiminde kurulan *dilbilim, sözlük bilim, anlam bilim, ruh bilim* benzeri terim ör-

neklerine, bilimin her alanında rastlayabilmekteyiz. Başlangıçta yanlış türetilen bu terimlerin bazılarının iyelikli olarak söylenmeye başlamasını Türkçe açısından iyi bir gelişme olarak değerlendirmek gerekmektedir.

2.1.2.6. Son yıllarda, *tank binbaşı* (< tank binbaşısı), *piyade albay* (< piyade albayı), *piyade binbaşı* (< piyade binbaşısı), *hava albay* (< hava albayı), *levazım üsteğmen* (< levazım üsteğmeni) örneklerinde görüldüğü gibi, askeri rütbelerde de iyeliğin yaygın olarak düşürüldüğünü görüyoruz. İyelik eki düşürülmekle birlikte, tamlayanla tamlanan arasındaki iyelik ilişkisi açıkça görülmektedir; ancak, iyelik eki düşürülen tamlamalarda iyelik ilişkisinin zamanla zayıfladığını da görüyoruz.

2.2. Sıfat Tamlamalarındaki Bozulmalar

Batı dillerinin sıfat tamlaması üzerindeki etkisi, sıra sayı sıfatlarıyla oluşan sıfat tamlamalarında görülmektedir. Bu tamlamalarda, tıpkı Arapça ve Farsça sıfat tamlamalarında olduğu gibi, isimle sıfat yer değiştirmekte, sıfat sonda isim başta bulunmaktadır. Türkçeye tamamen ters olan bu tür kullanımlar, son zamanlarda oldukça belirgin bir yaygınlaşma eğilimi göstermektedir.

Türk söz dizimine aykırı olan ve tamamen batı dillerinin etkisiyle gelişen bu tür sıfat tamlamaları yanında, isim tamlamalarında olduğu gibi düşünme olayından kaynaklanan, ancak, ters çevrilmiş sıfat tamlaması izlenimi veren ifadelerde de rastlanmaktadır.

Arap ve Fars dillerinin etkisiyle ve bu dillerin kurallarıyla kurulan, ismin başa, sıfatın sona getirilmesiyle oluşturulan kelime grubuna, sıfat tamlaması denmişti; ancak sıfat tamlaması terimini, batı tarzında kurulan ve ismin başa sıfatın sona getirilmesiyle oluşturulan kelime gruplarına da denip denemeyeceği hususu henüz yeterince aydınlanmış değildir. Bu tür kelime gruplarına, batı etkisiyle kurulmuş sıfat tamlaması denebileceği gibi, en azından bazılarını, Türkçe ile açıklama yoluna gidilebileceği izlenimi de görülmektedir.

Sıra sayı sıfatlarıyla, isimle sıfatın yer değiştirmesi biçiminde kurulan batı tipi sıfat tamlamaları yanında, başka ters çevrilmiş sıfat tamlaması örneklerinin görülmeye başlaması, sıfat tamlamalarının gelecekte karşılaşacağı sorunların büyüyeceğini göstermektedir. Bugünkü mevcut örneklerde, sıra sayı sıfatlarıyla kurulan sıfat tamlamalarının ters çevrilmesiyle oluşturulan yapıların oluşum sürecinin her aşamasını izleyebilmek mümkündür. Bu yapıların bir kısmının yabancılığı açıkça görülebilirken, diğer bir kısmı, Türkçeye açıklanabileceği izlenimini vermektedir. Bu tip tamlamaların, yadırganmaması ve Türkçeye de açıklanabilmesi, Türkçeye yerleşmeleriyle doğru orantılı olarak gelişmektedir. Önce, kaynak göstermelerde ve sınavlarda çok sık kullandığımız bazı tamlamalar üzerinde durmak istiyorum. Kaynak göstermelerde kullandığımız, *sayfa*, *sayı* ve *cilt* kelimeleriyle ve sıra sayı sıfatlarıyla kurulan sıfat tamlamalarının

batı dillerinin etkisiyle ters çevrilmiş tamlama biçimine dönüştükleri anlaşılmaktadır: *cilt 1, sayı 3, sayfa 124*. Aslında bunlar, *1. cilt'in; 3. sayı'nın; 124. sayfa'nın* ters çevrilmişinden başka bir şey değildir. Böyle olmasına rağmen, dile yerleştiği için, *cilt 1'in, cilt 1'dir'den; sayı 2'nin, sayı 2'dir'den; sayfa 3'ün, sayfa 3'tür'den* düşümle geldiği, kısaldığı izlenimi vardır. Bunun yanında, aynı yapıdaki kelime grupları için, isnat grubu da denebilir; ancak, burada isnat aramak da mümkün değildir. Aynı şeyi, *soru 1, soru 2, soru 3* için de söyleyebiliriz. *Soru 1, soru 2, soru 3* tipi kelime grupları, *1. soru, 2. soru, 3. soru* sıfat tamlamalarının ters çevrilmiş biçimleri mi, yoksa, *, soru 1'dir, soru 2'dir, soru 3'dür* isim cümlelerinin düşümlü biçimi midir? Bu tip kelime gruplarına, düşümlü biçim desek bile aynı şeyi, aynı yapı özelliğini taşıyan *Amfi 5 [5. amfi], D 4 (< Derslik 4 [dördüncü derslik]), Mehmet II [II. Mehmet], Mahmut II [II. Mahmut], Murat IV [IV. Murat], TRT Radyo 3 [TRT 3. Radyosu], Kanal 6 [6. Kanal]* vb. kelime grupları için söyleyemeyiz. O zaman şu soru zihnimize takılıyor: Acaba bir süre sonra, bunlar da, *soru 1'lerin, cilt 2'lerin, sayfa 147'lerin* yanında, düşümlü biçimler izlenimiyle yerlerini alacak mı?

Adreslerde, İtalyanca kökenli *numara* kelimesiyle ve onun kısaltılmışı olan *no* veya *nu* ile kurduğumuz *no 5* ve *numara 78* vb. kelime gruplarını ele aldığımızda da benzer bir durumla karşılaşırız. Bu tip kullanımlar için de, iki açıklamanın olabileceğini görüyoruz: a) *no 5* [<nosu 5], *numara 78* [<numarası 78] isnat gruplarından veya *no 5'tir'den, numara 78'dir'den* düşümlü biçimler, b) *5. numara, 78. numara'dan* ters çevrilmiş tamlama açıklaması. Yer tariflerinde ve adreslerde, konutları, sokakları, caddeleri, *beşinci ev, yirmi yedi nolu ev, altıncı sokak, beşinci cadde, 47 numaralı daire, 35 numara [35 numaralı ev'den düşümlü biçim]* diye belirttiğimize göre, *no 15* veya *numara 41* vb. kullanımların da, isnat grubundan veya isim tamlamasından düşümle değil ters çevrilmiş sıfat tamlamasının etkisiyle ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Yine bu tür kullanımları, isnat grubuyla veya isim cümlesindeki düşümle açıklasak bile, aynı şeyi, “Kat: 2”, “Kat: 4” vb. için yapmamız kolay olmayacaktır; zira bu tür ifadelerin asıllarının, “2. Kat”, “4. Kat” biçiminde, sıra sayı sıfatlarıyla kurulduğunu biliyoruz.

Elbette bu zincirin halkaları uzayacak, peşi sıra, “...Yayınları: 415” biçimindeki yayın numaraları ve benzerleri gelecektir. Etkilenmenin boyutu genişledikçe ve derinleştikçe, “etki” ilk girdiği biçimiyle kalmıyor. Alıcı dil, onu bir süre sonra, kendi kurallarının da katkısıyla kendi potasında, kendi renklerine boyuyor, yeni oluşumlarla, yeni anlatım yolları, yeni anlatım biçimleri yaratıyor.

Osmanlı dönemi eserlerinde ve zaman zaman da günümüz Türkçesinde gördüğümüz “sene 950”, “sene 1012”, “sene 1946” benzeri ifadelerin kökeni ise, “Temme hâze'd-dîvân (...) tahrîren fî râbi'i şehri cumâdi'l-âhiri der

mahsûre-i Mısr fi vakti 'asr, sene 961", "Temme hâze'd-dîvânü ... fi selhi Recebi'l-mürecceb fi yevmî'l-isneyni fi vakti'l-'ulûmi sene sütte ve sittîne ve tis'a-mi'e [966] min hicreti'n-nebeviyye", "Nüvişte şüd be-kalem-i şikeste-i Cevrî fi evâhiri şehri Zi'l-ka'de min şuhûrî seneti isnâ hamsîne ve elf [1052]" (Hayretî, 1981, XIX-XX); "Temmeytü bi-'avni'llâhi ve hasüne tevfiķihi fi şehri'l-mübârek Rabî'u'l-evvel sene seb'a ve semâne mi'e", "Tahrîren fi evâhiri zi'l-ka'de sene isnâ ve semâne ve semâne mi'e" (Ayan, 1979, 427, dipnot) ifadelerinde saklıdır.

Bazı ders adlarında gördüğümüz ve ters çevrilmiş sıfat tamlaması izlenimi veren düşümlü yapılar da iki arada bir derede izlenimi vermektedir: *Türkiye Türkçesi I* [Türkiye Türkçesi I. Dönem Dersi], *Orta Türkçe II* [Orta Türkçe II. Dönem Dersi], *Fizik I* [Fizik I. Dönem Dersi / Fizik Dersi I. Dönem Öğretimi], *Analiz II* [Analiz Dersi II. Dönem Dersi / Analiz Dersi II. Dönem Öğretimi]. Bu örnekler, düşümlü biçimler olarak görünmekle birlikte, yapı açıklamalarının kimi zaman zorlama izlenimi doğurması, yapılar oluşurken, hem düşünüm hem de batı etkisinin bir arada bulunduğunu göstermektedir.

Kitaplardaki cilt sayısını belirtmek için, ciltler üzerine konan rakamlardan sonraki noktanın ve cilt kelimesinin düşürülmesi de, *ders 1*, *derslik 2*, *amfi 5*, *Mahmut II*'de olduğu gibi, batı tipi ters çevrilmiş sıfat tamlaması izlenimi vermekle birlikte, bu ifadelerde düşünüm olayı vardır: *Türkçe Sözlük 1* [Türkçe Sözlük 1. cilt], *Türkçe Sözlük 2* [Türkçe Sözlük 2. cilt]; *Tarama Sözlüğü I* [Tarama Sözlüğü I. cilt], *Kıyasü'l-Enbiya 1* [Kıyasü'l-Enbiya 1. cilt], *Dede Korkut 1,2* [Dede Korkut 1., 2. cilt]. Bu tür yazımlar yanlış olmamakla birlikte, batı etkisiyle oluşan kelime gruplarını çağrıştırmakla birlikte, batı etkisiyle oluşan kelime gruplarının yaygınlaşmasında etkili olabilecekleri için, düşünüm-süz ve açık biçimiyle yazmak her hâlde daha yararlı olacaktır.

İsim ve sıfat tamlamaları üzerindeki batı dilleri baskısına bağlı olarak ortaya çıkan ve örneksemelerle devam eden bozulmalar, bire bir çeviri tamlamalarda da kendisini göstermektedir. Bir çay kutusu üzerinde önce *Rose Hibiscus*, *Migros Herbal Tea* tam altına da *Kuşburnu Hibiskus*, *Migros Bitkisel Çay* yazılmış. Denebilir ki ne var bunda, "Migros Kuşburnu (Bitkisel) Çayı" yerine öyle yazılmış, o kadar da olur. O zaman cerrahi maske kutusu üzerinde alt alta yazılmış şu ifadelere bakalım: *Surgical Mask Earloops*, *Cerrahî Maske Lâstikli*. Bunun Türkçesi "lâstikli cerrahî maske"dir.

3. Sonuç olarak, batı dillerinin etkisiyle, belirtisiz isim tamlamalarından, iyelik eki düşürülerek oluşturulan yapılarda, tamlayanla tamlanan arasında, ne isim tamlamalarında olduğu gibi iyelik ilişkisi, ne de nesne adıyla kurulan sıfat tamlamalarında olduğu gibi, nesnenin neden yapıldığını ve oluştuğunu veya benzetme ilişkisini gösterir bir belirti vardır. Bu yapıların bazılarında kısaltma,

bazılarında düşünüm olayına rastlanmakla birlikte, asıl kaynağın, batı dillerinin baskısı ve etkisi olduğu açıktır. Yine, sıra sayı sıfatıyla kurulan sıfat tamlamalarının ters çevrilmiş biçimlerinde, sıfatla isim arasında, sıfat isim ilişkisi kalmamaktadır. Türkçe açısından ortaya çıkan terslik, yeni kurulmuş yapılarda açıkça görülmekle birlikte, dile yerleşenlerde, herhangi bir yabancılık hissi doğmadığı gibi, isnat grubu veya bildirme eki düşürülmüş isim cümlesi izlenimi de vermektedir.

İster isim, isterse sıfat tamlamalarında olsun, batı etkisiyle kurulan yapılar, zamanla dile yerleşmekte, yerleşmeyle eş zamanlı büyüyen nesiller üzerinde, yabancılık hissi bırakmamakta, bunun sonucu olarak da, batı tipi yeni yapıların oluşmasına örnek teşkil etmektedir.

Bu tür yanlışlıkların tespiti kadar, bu gidişin durdurulması da önem arz etmektedir; ancak, çığ gibi büyüyen ve yaygınlaşan bozulmaların durdurulabileceği hususunda henüz en ufak bir umut ışığı görülmemektedir. Türk dili uzmanlarının, Türk Dil Kurumunun, Türkçeye gönül vermiş kurum, kuruluş ve kişilerin çabaları, yazılı ve sözlü basında sürekli yaygınlaşan bu tutum karşısında etkili olamamakta, Türkçeye yardım etmek için iyi niyetle çabalayan kurumlardan olan TRT'de bile "Müzik Market", "Sinema Haber", "Haber 18" programları yayımlanabilmektedir.

Öyle anlaşılıyor ki, bu gidişle, gramer kitaplarında, batı dillerinin etkisiyle oluşan kelime gruplarına, bazılarını isnat gruplarıyla veya düşümlü anlatım yollarıyla tevیل etmeye çalışsak bile, yakın bir tarihte ayrı bir bölüm ayırmak durumunda kalacağız.

Kaynakça:

Hüseyin Ayan, *Şeyhoğlu Mustafa, Hurşid-nâme (Hurşid ü Ferahşad), İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No. 502, Erzurum 1979.

Hayretî, *Dîvan*, Hazırlayanlar: Mehmed Çavuşoğlu, M.Ali Tanyeri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Nu.: 2868, İstanbul 1981.

Şinasi Tekin, "Uygurcada Yardımcı Cümleler Üzerine Bir Deneme", *TDAY-Belleten 1965*, TDK yayınları, S.: 246, Ankara 1966, s. 35-63.

Şinasi Tekin, "Eski Türkçe", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1976, s. 142-192.